

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ КУМУЛЯТИВНИХ ТЕОРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У публікації підлягають розгляду основні теорії регіонального економічного росту та розвитку. Систематизовані напрямки і школи теорій регіонального розвитку, розкрито їх зміст, встановлені основні фактори росту та розвитку, виділені сильні сторони та вказані недоліки кумулятивних теорій та моделей з позиції їх можливого застосування в реальних умовах соціально-економічних перетворень в країні.

Ключові слова: регіон, кумулятивні теорії, модель, економічний розвиток, ріст.

KondiusI.

EVOLUTION OF THEORIES CUMULATIVE REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

The publication be considered the basic theory of regional economic growth and development. Systematized areas and schools theories of regional development, disclosed their content, set the main factors of growth and development, highlighted the strengths and deficiencies of cumulative theories and models from the standpoint of their possible application in the real world socio-economic transformation in the country.

Keywords: region, cumulative theory, model, economic development and growth.

Кондиус И.С.

ЭВОЛЮЦИЯ КУМУЛЯТИВНЫХ ТЕОРИЙ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В публикации подлежат рассмотрению основные теории регионального экономического роста и развития. Систематизированы направления и школы теории регионального развития, раскрыто их содержание, установлены основные факторы роста и развития, выделены сильные стороны и указаны недостатки кумулятивных теорий и моделей с позиции их возможного применения в реальных условиях социально-экономических преобразований в стране.

Ключевые слова: регион, кумулятивные теории, модель, экономическое развитие, рост.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Невід'ємною складовою успішного розвитку регіонів України в сучасних економічних умовах є ефективне функціонування соціальної та виробничої інфраструктури, що вимагає розширення фінансових можливостей державних і місцевих органів влади. Додаткової значущості проблемі що досліджується, надає необхідність систематизації сучасних економічних теорій та їх кореляція з домінуючими у світі парадигмами соціально-економічного розвитку.

Цілі статті. Встановлення можливості застосування моделей, побудованих на основі кумулятивних теорій в реальних умовах функціонування регіонів України

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Першим етапом концептуального дослідження є вивчення зарубіжного теоретичного досвіду регіонального економічного розвитку і моделей конвергенції з метою виявлення сутності інтеграційних процесів та природи їх виникнення.

Історично в множині теорій регіонального зростання виділяють чотири напрямки: неокласичні теорії, теорії кумулятивного росту, нові теорії регіонального росту, інші теорії, що пояснюють приватні або окремі питання регіонального розвитку.

У 60-х роках ХХ століття з'явилися перші роботи з неокласичної теорії Дж. Бортса, Х. Зіберта, Р. Солоу, Т. Свана, Г. Менк'ю, Д. Ромера, А. Уейла, Р. Барро, Х. Сала-і-Мартіна, Р. Холла, Ч. Джонса. В основі теорії лежать основні правила

виробничої функції із затухаючою та постійною віддачею масштабу, зближення або конвергенцією регіонів, міжрегіональної торгівлі, збалансованого росту та умови вільної конкуренції.

Розглянуті неокласичні моделі регіонального розвитку мають ряд суттєвих недоліків: занадто сурові передумови, які використовуються для пояснення регіонального розвитку, надлишкова увага до обробного сектора; нехтування соціальними та політичним фактором; виключення з аналізу інновацій і каналів їх розповсюдження в економіці; розгляд розвитку як послідовно змінюючих один одного однорідних рівноважних станів, тобто допущення однорідності економічного простору і часу; використання в своїх моделях умов вільної або досконалої конкуренції.

Поряд з недоліками, неокласичні моделі наділені сильними сторонами, які дозволяють: найкращим чином виміряти регіональні ефекти; встановлювати напрямок руху факторів виробництва, товарів і послуг, а також рівень накопичення капіталу за регіонами; виявляти ступінь впливу виробничих і просторових факторів на темпи росту економіки регіонів; завдяки прямій залежності між темпом росту економіки та відмінністю між поточним і рівноважним рівнем доходу в економіці передбачати сходження (конвергенцію); можливість пластично застосовувати їх на практиці та виконувати перевірку.

Опоненти неокласичної теорії висувають свою теорію поляризованого розвитку, в якій відстоюють протилежне бачення очікуваних результатів процесу економічного розвитку регіонів в умовах нерегулярного ринку (табл. 1). На відміну від теорії регіонального розвитку, в якій ймовірність зближення (конвергенція) рівнів розвитку регіонів за показником ВРП на душу населення, прихильники теорії поляризованого розвитку відстоюють позицію щодо розходження (дивергенції) регіонального розвитку, тобто прогнозується посилення асиметричності регіонів за економічними показниками [9, с. 9].

Витоки теорії поляризованого економічного розвитку знайшли свої продовження у формуванні теорії кумулятивної причинної обумовленості Г. Мюрдаля, теорії прямого то зворотного зв'язку А. Хіршмана, нової економічної географії, теорії полюсів росту, центрів росту та канали його розповсюдження в просторовій економіці Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіля, Ч. Шмідта, Д. Дарвента, Х. Р. Ласуена, П. Портъє, Ч. Шмідта, Д. Дарвента, утворення агломерацій і центральних міст Х. Річардсона, теорії «центр – периферія» Дж. Фрідмана, моделі інновацій та дифузії нововведень Т. Хегестранда і П. Хаггета, розвиток периферійних територій, моделі «вулкан» Х. Гірша, постійна віддача від масштабу, нерівномірний розвиток в умовах вільної конкуренції, теорії ігор У. Вавльза і Дж. Стігліца.

Теорія кумулятивного економічного регіонального розвитку базується на концепції взаємної та кумулятивної причинної обумовленості Г. Мюрдаля [15, с. 565-575], де він, на відміну від прихильників теорії зрівноваженості, заперечує повернення системи у рівноважний стан спокою після впливу на неї імпульсів процесів, що створюють умови для майбутнього розвитку та забезпечують кінцевий результат, який перевищує початковий. Дія ринкових сил поглиблює регіональні нерівності економічного росту, що зумовлено привабливістю економічно розвинутих регіонів над економічно слабкими. Тоді як високо розвинуті регіони за рахунок нарощення потужності виробництва можуть забезпечити зменшення трансакційних та виробничих витрат, слабкорозвинуті регіони пропонуючи дешеву робочу силу, яка є недостатнім привабливим фактором для залучення та розширення бізнесу, не сприяють подальшому розвитку економічної могутності на своїй території. При такому підході ріст економіки відбувається нерівномірно і рівні економічного розвитку регіонів не вирівнюються, але завдяки ефекту розходження відбувається лише деяке зближення між ними.

Таблиця 1

Еволюція теорій кумулятивного розвитку

Теорії/Моделі/Концепції	Прихильники	Сутність моделі	Фактори регіонального росту	Переваги	Критичні моменти	Джерело
Теорія кумулятивної причинної обумовленості	Г. Мюрдаль, Н. Колдор	- виникнення центрів росту та канали їх поширення, утворення агломерацій центрів росту, інновації та дифузія нововведень, - розвиток периферійних територій, - постійна віддача від масштабу, - нерівномірний розвиток в умовах вільної конкуренції	- спеціалізація виробництва, - ефект масштабу, - ринкові сили	- врахування реальних регіональних факторів, - визнання інновацій та каналів їх розповсюдження в якості основних факторів розвитку територій, - дифузії нововведень та індустриалізації дає можливість вирівнювання регіональних рівнів, - практичне використання при розробці конкретних програм регіональної політики, - розуміння економічного розвитку як послідовного ряду змінюючих один одного нерівноважних станів	- не враховуються роль малих підприємств, - регіональна політика орієнтована на розвиток великих підприємств, які не враховують специфіку регіону, - не приділяється уваги внутрішній узгодженості регіональної виробничої системи, - не враховують природу транснаціональних фірм, - ігнорують віддачу від масштабу, від масштабу ринка та реальну недосконалу конкуренцію, - не враховані правила нової теорії торгівлі і нової теорії росту	[12]
Теорія прямого і зворотного зв'язку	А. Хіршман	- ріст економіки в країні відбувається незбалансовано	- мобілізація потенційних резервів, - ефект розходження			[13]
Теорія «полосів росту»	Ф. Перу, Ж.Р. Будвіль, П. Потье, Х. Ласуєн, Ч. Шмідт, Д. Дарвент	- зростання економіки країни у всіх регіонах відбувається нерівномірно, із змінною інтенсивністю з змінним ефектом, - вихід на міжнародні ринки через конкуренцію	- інновації і др. нововведення і канали їх розповсюдження, - дифузія в супутні удосконалення, - ефект збільшення			[14, с. 60]
Модель сукупної причинної обумовленості та міської агломерації	Х. Річардсон, Тонро	- фактори є функцією від ефекту агломерації, - переваги локалізації, - різниця в цінах на фактори в регіонах, - індивідуальні особливості регіонів, - локалізація, пов'язана з немобільністю факторів,	- концентрація вироб. діяльності в містах, - агломерація виробництва і фактори його утворення			[15]
Теорія «центр-периферія»	Дж. Фрідман	- економічний ріст концентрується виключно у містах	виробничої діяльності в ядрах росту			[15], [16, с. 25-26]
Модель «дифузії нововведень» або «хвилі нововведень»	Т. Хегестранд, П. Хаггет, Дж. Фрідман, Т. Хермансен	Чотири стадії хвилі нововведень: - дифузійний процес, центробіжні сили, конденсація, насичення	дифузія або хвилі нововведень і канали їх розповсюдження			[17, с. 77], [18, с. 136]
Модель «вулкан»	Х. Гірш	- міська агломерація забезпечується періодичними імпульсами інноваційної діяльності, - періодичність імпульсів нововведень	нововведення розтікаються на периферію			[19]
Теорія «ігор»	У. Вальз, М. Спенс, Дж. Стігліц	Взаємодія двох регіонів – гра з нульовою сумою: розвиток одних регіонів приведе до занепаду інших	- стимулювання інноваційної діяльності, відміна субсидіювання відсталіх регіонів	Введення поняття - порушення рівноваги у розвитку того чи іншого процесу	- неприйнятність регіональної взаємодії	[4, р. 165]

Базовою для кумулятивних моделей стала модель Г. Мюрдаля [12], в якій автор приходиться до висновку, що початкові переваги окремої території, центрів (полюсів) росту, приводять до прискорення їх розвитку і ще більшому відставанню інших регіонів, тобто: ріст економіки відбувається нерівномірно і рівні економічного розвитку територій не зближують. Проте завдяки ефекту розходження можливе їх деяке вирівнювання. Формалізований вигляд дана концепція отримала в працях Н. Калдора та ін.

Згідно теорії прямого і зворотного зв'язку А. Хіршмана [13] зростання економіки в країні відбувається незбалансовано. Такий розвиток передбачає наявність тих самих ресурсів і якостей, недостатність яких і служить першопричиною відсталості. «Незбалансований розвиток» підтриманий А. Хіршманом може стати стимулом для мобілізації потенційних резервів в інтересах розвитку. Автор приходиться до висновку, що просторовий розвиток економіки в країні відбувається нерівномірно, в результаті чого рівень економічного розвитку територій лише зближується, але не вирівнюється.

В концепції полюсів росту, вперше запропонованої Ф. Перру [14, с. 60], зростання економіки в регіонах відбувається нерівномірно, тобто регіональне зростання не забезпечує зближення рівнів економічного розвитку територій, хоча можливе деяке вирівнювання за рахунок каналів розподілу «ефектів збільшення». В полюс росту Перру включає три основні компоненти [16, с.63]: 1) провідну галузь, галузь-мотор, яка володіє потужним потенціалом росту та високою здатністю до нововведень, тобто галузь з великим мультиплікаційним ефектом (пропульсивна галузь); 2) групу галузей місцевого значення, зв'язану з нею через систему відносин типу «затрати-випуск»; 3) просторову агломерацію виробництва, яка забезпечує підприємства отримання «зовнішньої економії». Однією із відмінностей концепції Ф. Перру від Й. Шумпетера полягає в тому, що для Перру важливим є не стільки нововведення, скільки його дифузія в супутні удосконалення, невеликі інновації [14, с. 64-65]. Центральну роль у створенні «полюсів росту» і «каналів» розповсюдження, на думку автора, має відігравати держава, яка має гармонізувати розвиток та запровадити індикативне планування як інструмент для зменшення неоднорідності або різниці в рівні економічного розвитку регіонів і країн.

Подальший розвиток регіональна теорія росту отримала в дослідженнях Ж.-Р. Будвіля [17, с. 236-237], де автор конкретизував абстрактні ідеї Ф. Перу відносно полюсів росту (полюсів розвитку) і стверджував, що зростання виробництва не відбувається рівномірно у всіх галузях господарства – завжди можна виділити динамічні, так звані пропульсивні галузі, які являються стимулом розвитку всієї економіки. Через систему відносин «затрати – випуск» В. Леонтьєва ефект нововведення передається на всю економіку. Процес концентрації виробництва зосереджує галузі в конкретній точці (районі) – центрі (полюсі) росту. Будвіль запропонував їх ієрархію за теорією центральних міст М. Кристаллера [18, с. 26-27].

Теорія полюсів росту мала своє продовження в роботах П. Потье про осі розвитку, де відзначалось, що території, які знаходяться між полюсами росту та забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси росту завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновацій, розвитку інфраструктури та перетворюються в осі (коридори) розвитку, що визначають разом з полюсами росту просторовий каркас економічного розвитку великого регіону або країни [19, с. 87].

Ч. Шмідт пов'язав теорію полюсів з просторовою структурою промислових взаємозв'язків і взаємозалежностей. Використання теорії полюсів розвитку та сучасної техніки дозволяє встановлювати взаємозалежний зв'язок між простором і елементами, що створюють територіальну структуру регіональної економіки. Ч. Шмідт розглядає механізм взаємодії між «полюсом» і оточуючим його периферійним простором. Ефективність зростання центрів відбивається в різноманітності встановлення міжрайонних та внутрішньорайонних взаємозв'язків. Успіх інтеграції районів в межах

національної економіки обумовлюється зміцненням зв'язків і взаємодією між районами та їх ядрами (центрами).

Прихильник теорії полюсів росту Х. Р. Ласуєн виділяє їх види: 1) полюс росту, представлений регіональним комплексом підприємств, пов'язаних з експортом регіону; 2) системи полюсів, народжених загальнонаціональним попитом; 3) полюс росту, створений другорядними галузями через систему ринкових зв'язків, а також географічною периферією [19, с. 87]. Х. Р. Ласуєн [6] звужуючи та деталізуючи поняття полюсів росту зазначає, що економічний розвиток не обов'язково вимагає просторової поляризації. Хоча на ранніх стадіях економічний розвиток може генеруватися в точках зростання в зв'язку з відсутністю підприємництва поза цих центрів, розвиток в розвинених країнах стає все менш поляризованим. Це викликано більш диверсифікованою структурою бізнесу, що призводить до великих просторових поширень інновацій та економічного розвитку. Автор приходить до висновку, що країни що розвиваються, можуть прискорити своє зростання шляхом створення диверсифікованих корпоративних структур, які зменшують гостроту поляризованої стратегії [7]. Недоліком його теорії є те, що він не називає конкретні канали розповсюдження імпульсів росту до другорядних галузей економіки.

Згідно теорії міських агломерацій у своїй моделі сукупної причинної обумовленості Х. Річардсон і Тонро основним фактором росту вважають концентрацію виробничої діяльності в містах, що є великими промисловими центрами – полюсами росту [15]. Поглиблюючи теорію розміщення промисловості А. Вебера [2] Річардсон реалізує ті ж функціональні залежності неокласичної школи, проте кожен фактор тут є функцією, що залежить від ефекту агломерації, переваг локалізації, різниці в цінах на фактори в регіоні і в цілому по країні і інших індивідуальних особливостях регіону [19, с. 25].

В теорії «центр-периферія» Дж. Фрідман стверджує, що економічне зростання концентрується виключно в містах, так званих ядрах росту [15], формування яких проходить чотири стадії: 1) наявність великої кількості локальних ядер, які мало впливають на мало впливають на територію, що їх оточують; 2) поява одного найбільш сильного ядра, що формує полюс росту та впливає на велику територію; 3) розвиток ще декількох ядер, що приводить до утворення поліцентристської структури полюсів росту; 4) злиття ядер в урбаністичну поліареальну структуру з потужною периферією [19, с. 25-26].

Ще одним прихильником кумулятивної теорії росту був Т. Хегерstrand, який в своїй моделі «дифузії нововведень» або «хвилі нововведень» використовуючи стохастичний метод динамічного моделювання Монте-Карло, виділив чотири стадії: 1) початок дифузного процесу і різкий контраст між центрами та периферійними територіями; 2) дійсна дифузія і дія потужних центробіжних сил приводить до появи нових швидкозростаючих центрів і скороченню різких регіональних контрастів; 3) однакове розширення у всіх місцях (стадія конденсації); 4) стадія насичення: загальний, проте повільний, асиметричний підйом до максимуму, який може існувати в даних умовах [22, с. 77].

Пізніше, в своїй схемі просторової дифузії П. Хаггет підтримав постулати моделі Хегерstrand, стверджуючи, що зміни в більшості випадків не наступають одночасно у всіх точках, як правило вони починаються в невеликій кількості місць, звідки розповсюджуються до інших місць уздовж каналів зв'язку, через вузли, перетинаючи поверхні, сходячи по ієрархічним східцях [18, с. 136].

Дотичною до теорії кумулятивного розвитку є модель «вулкану» Х. Гірша [2], в якій автор пішов далі Хегерstrand, стверджуючи, що поряд з тим, що міські агломерації забезпечуються імпульсами інноваційної діяльності, при яких нововведення розтікаються на периферію і супроводжуються зростанням рівня добробуту відсталих районів, вказую на періодичність імпульсів нововведень, які рано чи пізно в будь-якому центрі під впливом негативних факторів затухають і перетворюють

передові центри в депресивний старопромисловий район. В той же час при завершенні великих циклів господарської кон'юнктури (описаних Н.Д. Кондратьєвим та Й. Шумпером) можуть виникати нові центри інновацій [16, с. 10].

Заперечують можливість регіональної конвергенції посилюючись на теорію ігор У. Вальз [5, с. 165] М. Спенс та Дж. Стігліц, в якій вони розглядають функціонування регіонів як гру з нульовою сумою, тобто успішний розвиток одного регіону негативно впливає на перспективи іншого і навпаки [6, с. 20]. Одним із головних факторів розвитку слаборозвинутих регіонів автор вважає стимулювання інноваційної діяльності, а не субсидіювання традиційних сфер економічної діяльності за рахунок високорозвинених регіонів. Поряд з цим, Вальз заперечує регіональну взаємодію, так як проникнення на ринки товарів з високо розвинутих територій буде стримувати мотивацію до розвитку депресивних регіонів.

Дотичною до теорії конвергенції є теорія життєвого циклу товару Р. Вернона, в якій автор вказує на доцільність розміщення фірм-виробників на різних територіях в залежності від стадії життєвого циклу товару. Так на початковій стадії виробництво нового товару ефективно розміщувати у високорозвинутих регіонах з висококваліфікованою робочою силою, поблизу до постачальників та інноваторів. Переходячи на стадію зрілості, налагоджене стандартизоване виробництво доцільно переносити у малорозвинені регіони, де зосереджені хоч і малокваліфіковані проте дешеві трудові ресурси [7, с. 78].

Наведені вище теорії кумулятивного регіонального економічного розвитку мають ряд сильних сторін: врахування реальних регіональних факторів, особливо розміщення факторів виробництва; визнання інновацій та особливо каналів їх розповсюдження в якості основних факторів розвитку територій; володіння певними можливостями вирівнювання міжрегіональних рівнів економічного розвитку шляхом дифузії нововведень та індустріалізації; через простоту початкових передумов і визначеності об'єкта розвитку можливість їх практичного використання при розробці конкретних програм регіональної політики; розуміння економічного розвитку як послідовного ряду змінюючих один одного нерівноважних станів, в яких рівновага розглядається як тимчасове і непостійне явище.

Поряд з цим ці моделі мають ряд недоліків:

- 1) не враховуються роль малих підприємств, які часто визначають характер регіональної економіки;
- 2) регіональна політика орієнтована на розвиток великих підприємств індустрії, які практично не враховують специфіку регіону;
- 3) не приділяється достатньої уваги внутрішній узгодженості регіональної виробничої системи;
- 4) не враховують природу транснаціональних фірм в розвитку регіонального економічного простору;
- 5) ігнорують зростаючу віддачу від масштабу, від масштабу ринка та реальну недосконалу (монопольну) конкуренцію;
- 6) не враховані правила нової теорії торгівлі, нової теорії росту і нових форм територіальної організації виробництва.

Імпульсом для розвитку нових теорій регіонального економічного розвитку стали дослідження в рамках нової економічної географії, які створили набір простих, хоча не досить переконливих моделей недосконалої конкуренції, нової теорії торгівлі та нової теорії росту. Багато з цих моделей ввібрали в себе положення неокласичної школи та теорії кумулятивного розвитку, доповнюючи їх деякими ідеями індустріальної школи.

До найбільш відомих представників нової хвилі теорії регіонального розвитку належать такі західні економісти та економіко-географи, як: П. Кругман, М. Фуджит, Т. Морі, С. Венаблес, Д. Пуго, Дж. Харріс, А. Пред, Р. Фіані, Г. Мюрдаль, А. Хіршман, А. Гільберт, Дж. Гаглер, Дж. Еллісон, С. Глейзер, Д. Девіс, Д. Вайнштайн, Лунгель Інн. Широку популярність получили теорії основані на зростаючому ефекті від масштабу в

умовах недосконалої конкуренції такі як: нова економічна географія, нові моделі економічного росту, теорія агломерацій, центральних місць і випадкового росту. В своїх дослідженнях до просторових факторів росту автори відносять різні види ефектів від масштабу, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, агломерацію, просторові або багаточисленні ефекти взаємовпливу економічних факторів.

Слабкими місцями нової теорії регіонального розвитку являються: 1) недооцінка ролі міжнародного впливу і соціальних регіональних факторів; 2) ігнорування інновацій, нововведень та каналів їх розповсюдження, нових форм просторової організації виробництва – промислових та регіональних кластерів, ланцюжків додавання цін, економіки навчання і регіональної системи інновацій.

Поряд з неокласичними, кумулятивними та новими теоріями розвитку в західній економіці та економіко-географічній науці існує ряд так званих інших теорій регіонального розвитку, які вивчають лише окремі або часткові питання та не охоплюють всіх аспектів проблем регіонального розвитку. До таких теорій відносяться: теорії економічної бази Пітера Де Ла Курта та В. Самбарта, експертної бази Норта, секторів та гнучкої спеціалізації А. Фішера, Коліна Кларка, Дж. Фурастьє, сировинна теорія Х. А. Інніса, модель «витрати – випуск», деякі економетричні теорії регіонального розвитку Х. Річардсона, регіонально-секторальна модель А. Мокій і модель розміщення виробництва Я. Тирбенгена ті Х. Боса та ін.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теорій і моделей регіонального економічного розвитку, предметом яких у тій чи іншій мірі є розкриття природи конвергентних відносин, продемонстрував їх велику кількість та різноманітність, причому вони були створені та протестовані на концепціях розвитку в різних країнах, що враховували особливості їх економіки та досягнутий рівень соціально-економічного розвитку. Саме це виключає можливість прямого застосування зарубіжних теорій і моделей, потребуючи попередньої адаптації до умов української дійсності. Досліджені неокласичні теорії конвергенції та теорій кумулятивного розвитку не є взаємовиключаючими, багато положень є спорідненими та містять схожі риси. Для сьогоденного рівня соціально-економічного розвитку українських регіонів представляється можливим використання комбінованої моделі, складеної із теорій: кумулятивного напрямку – взаємної кумулятивної причинної обумовленості, полюсів росту; неокласичного – сходження або конвергенції; нових теорій – просторових ефектів і інших – сировинної та теорії секторів

Список використаних джерел:

1. Вахович І.М. Регіональна конвергенція фінансового забезпечення сталого розвитку України: Монографія / І.М. Вахович, І.В. Ропотан. - Луцьк: Волинський поліграф, 2014. - 219 с.
2. Мюрдаль Г. Современные проблемы "третьего мира". Драма Азии : пер. с англ. / под общ. ред. д.э.н., проф. Р. А. Ульяновского. - М.: Прогресс, 1972. 767 с.
3. Pred A.R. The Spatial Dynamics of U. S. Urban-Industrial Growth. 1800-1914. Cambridge: MIT Pres. 1966.
4. S. J. Holmes T. Geographic Concentration and Establishment Scale // Review Economics and Statistics. 84. 2002. P. 682-690.
5. Гугняк В.Я. Институциональная парадигма и политической экономии. На примере Франции. - М.: Наука, 1999. - 174 с.
6. Romer P., Increasing Returns and New Developments in the Theory of Growth // NBER Working paper. 1992. P. 3098.
7. Кузнецова О.В. Экономическое развитие регионов. Теоретическое и практическое аспекты государственного регулирования. - М.: Эдиториал УРСС, 2002. - 309 с.
8. Хаггет П. Пространственный анализ в экономической географии: пер. с англ. / под ред. В.М. Гохмана и Ю.В. Медведкова. - М.: Прогресс, 1968. - 392 с.
9. Джонсон Р.Дж. География и географы. Очерк разв. англо-американской социальной географии после 1945 г.: пер. с англ. / под ред. Э.Б. Алаева. - М.: Прогресс, 1987. - 368 с.
10. Gilbert A. Poverty and Development: Urbanization in the third world. Oxford: Oxford University Press, 1982..
11. Walz U. Long-run effects of regional policy in an economic union. // The annals of regional science. - 1996, Vol. 30, №2. -p. 165-183.
12. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производственных сил. - М.: , 1984.
13. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. / гл. ред. А. Ф. Трешников; ред. кол.: Э.Б. Алаев, П.М. Адампиев, А.Г. Воронцов и др. - М.: Советская энциклопедия, 1988. - 432 с.

14. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вуза. - М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 495 с.
15. Ласуэн Х. Р. Урбанизация и экономическое развитие: временное взаимодействие между географическими и отраслевыми кластерами // Пространственная экономика. - 2009. — № 4. - С. 106-125.
16. Lasuén J. R. On growth poles // Urban Studies. - 1969. — № 6. - С. 137-152.
17. Вебер А. Теория размещения промышленности: пер. с нем. - Л., М, 1926.
18. Вахович І.М. Регіональні асиметрії сталого розвитку України: діагностика та механізми вирівнювання: [Монографія] / І.М. Вахович, О.С. Табалова. - Луцьк: Друкарня "Волиньполіграф", 2013. - 344 с.
19. Кіро О.С. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці / О. Кіро // Вісник соціально-економічних досліджень. - №38. - с. 72-83.